

NICOLAY

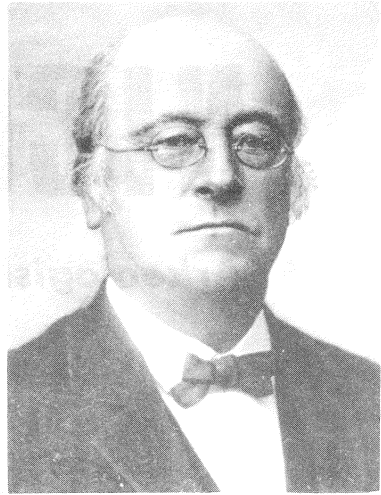
Nr. 6 Arkeologisk tidsskrift 1969

Victoriafigur på Stabusverdet fra Toten, Oppland

"Fortidens arkeologer"

Rygh

Det synes nesten merkelig at våre to standardverk "Norske Oldsaker" (1885) og "Norske Gaardnavne" (1897) skyldes en og samme mann, og dog er det OLUF RYGH (1833-99) som står bak dem begge.

Datidens forskningsforhold gjorde det mulig å spenne over store områder, og det gjorde Rygh. I 1866 fikk han professoratet i historie etter sin lærer, P.A. Munch. Denne stilling ble i 1875 delt og Oluf Rygh ble vår første professor i arkeologi. Fra 1862 til sin død var han bestyrer av "Universitetets Samling af Nordiske Oldsager".

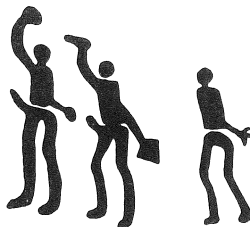
Han bygget opp den institusjon vi kjenner idag som Universitetets Oldsaksamling, og hele ordningen av museet gjenspeiler hans idé om et arkeologisk "riksarkiv". Denne ideen ligger også til grunn for hans samarbeid med antikvar Nicolaysen om utgivelsen av alle museers tilvekster og årsberetninger i ett skrift, "Fortidsforeningens Årbok" (1866-99).

"Norske Oldsager", dette ruvende billedatlas over tidens viktigste oldsaksformer, var Ryghs arkeologiske hovedverk. En milepel i vår forskningshistorie, på linje med arbeidet av Worsaae og Montelius.

Som feltarkeolog ledet han utgravningene av blant annet "Tuneskipet" i Rolvsøy (1867) og det store gravfeltet Veien/Bråten på Ringerike (1870-1875).

Som runolog og stedsnavnsforsker var Rygh av internasjonale mål, og "Norske Gaardnavne", et resultat av hans rev. matrikkel (1886), fikk grunnleggende betydning. Resultatet av hans epigrafiske studier utkom først i 1941 og 1951, inkorporert i "Norges innskrifter med de yngre runer". Naturvitenskapelige metoder trakk han også inn i arkeologisk forskning! han lot tre og bronse analysere (Setrangfunnet). - Når vi til alt dette legger den mengde utrykte manuskripter han etterlot seg, får vi et bilde av forskeren Rygh, som metodisk og med jernhård flid gikk inn for å fravriste kildene størst mulig kunnskap om Norges Oldtid.

Elizabeth Wiese Rygge.

LIVET I STENEN

Mægtige liv!
Ristet i stene
dybt under mos
under grene
tilbeder
mennesket guden

Leende liv!
Legende springer
mænd under skjolde.
Kultpræsten svinger
hånden med
øksen og signer.

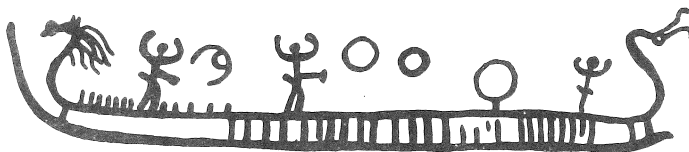
Syngende sten!
Tre tusind år
nynner sin sang:
intet forgår.
Hænderne
hæves mod solen.

Gavmilde sten!
Op af din flade
vokser et tre,
fugle og blade.
Væksten og
drømmen forenes.

Skabende hånd!
Her har du hugget
menneskets skrig.
Driftsgennemtrukket
søger det
livets forløsning.

Solfyldte dag!
Hjulet og hesten
fyger mod sky.
Båden i blæsten
fører os
frem over havet

Lisbeth Bendixen.

HELLERISTNINGER I GJERPEN, TELEMARK.

Høsten 1940 foretok jeg en systematisk undersøkelse av helleristningsfeltene i Skiensdistriktet. Men materialet er blitt liggende helt til det i år ble aktuelt å publisere det. Det viste seg da nødvendig å foreta noen undersøkelser av feltet ved Fossum samtidig som det var ønskelig å få tatt en del nye situasjonsbilder av de andre feltene. Det ble derfor organisert en liten helleristningsekskursjon til Skien som i løpet av et par dager fikk utført det nødvendige arbeid. Samlingens fotograf og de fleste av hovedfagsstudentene var med og det skyldes først og fremst dem at vi fikk utrettet så meget på så kort tid.

Hverken når det gjelder motivforrådet eller variasjonen i de stilistiske uttrykksformer kan Gjerpenristningene sammenlignes med de store feltene i Østfold og Båhuslens helleristningslandskaper. Motiver som våpen, lur og vogner mangler helt, andre, som f.eks. fotfigurer, er meget sparsomt representert. Om vi ser bort fra gropene som ikke kan oppfattes som figurer i vanlig forstand, er det da først og fremst skipsfigurer og kretstegn som dominerer billedflatene på Gjerpenristningene. Hertil kommer så noen dyrefigurer og menneskeskikkelser.

Det var med en viss spenning jeg nå tok fatt på å analysere skipsfigurene i Gjerpenområdet for om mulig å registrere lignende typer og stilvariasjoner som i Skjeberg i Østfold. Med andre ord: kunne de resultater som jeg hadde nådd frem til i min behandling av Skjebergmaterialet komme til nytte også her? (Arbeidet og Skjebergristningene siteres heretter bare som: Skjeberg.)

Et hovedresultat av analysen av skipsfigurmaterialet fra Skjeberg var at det skjelnes mellom to forskjellige stil-kategorier (Skjeberg s76 flg. sml P1.64): Stilform A, den enkle stil, hvor skrogets linjer er helt

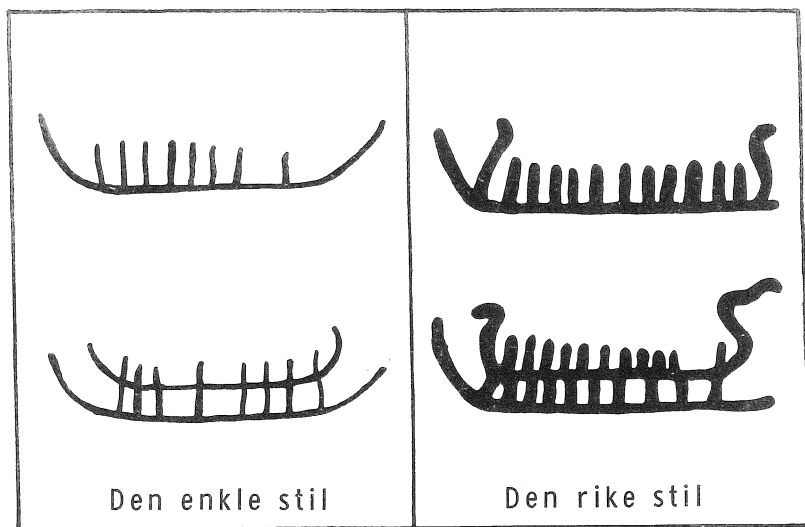

Fig.1

rette eller bare fremtrær med et knapt merkbart spring, og hvor stevnene bøyes oppad i en enkel krumning uten dekorative stevnavslutninger;

stilform B, den rike stil, hvor skroget gjerne har et markert spring, og hvor stevnene hever seg opp i dobbeltsvungne linjer og avsluttes med spiralopprullinger, dyrehoder, bølgelinjer eller andre dekorative elementer.

Det er ikke vanskelig å se at, de tre skipsfigurene nr.20,21 og 24 på Fossumfeltet (fig.2) er typiske eksempler på stilform A. Utformingen av det langstrakte, smale skroget uten spring og de enkle, jevnt bøyde og lave stevnene er ensartet og gir de tre figurene et felles stilpreg som gjør det rimelig å tro at de er hugget av en og samme mann. Fossumfeltet er imidlertid mest kjent for sin samling av fint hugne kretstegn, formet som virkelige hjul med fire eker. De representerer en ganske sjelden variant av de vanlige enkle hjulkorsene. De danner en stilistisk sett ensartet gruppe, og jeg anser det for sannsynlig at de er hugget av den samme hellerister som også har vært mester for skipsfigurene. Fossumfeltet tilhører den enkle stils fase og er antagelig det eldste av Gjerpenfeltene.

FOSSUM, Gjerpen, Telemark,
Undersøkt juni 1969 av:
S. Marstrander.

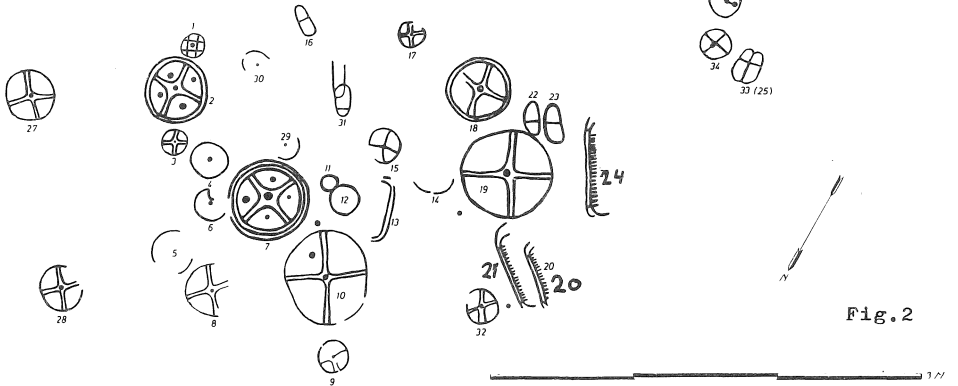
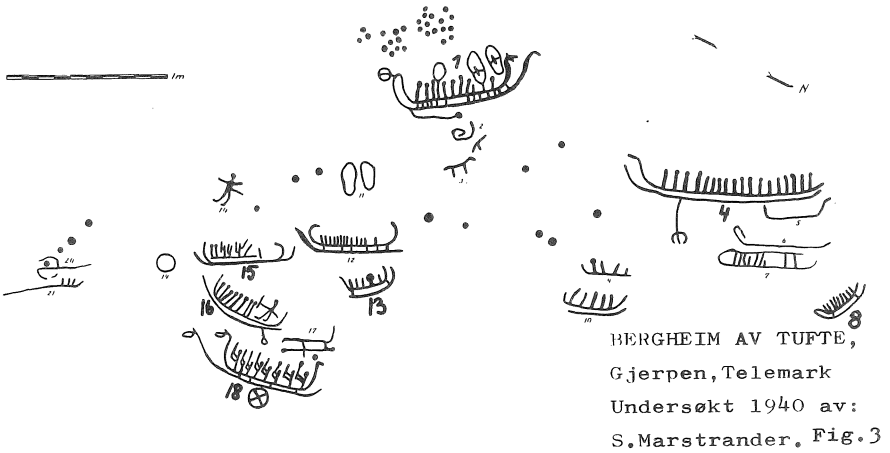

Fig. 2

Det er tydelig at vi ikke på noen av ristningsfeltene finner skipsfigurer med alle de kjennetegn som er egne for stilform B. De eksempler som ligger nærmest å nevne finner vi på Bergheimfeltet (fig. 3). Ingen av skipsfigurene her har de karakteristiske S-formede stevnene som kjennetegner stilform B. Men både nr. 1 og 18 har stevner med dyrehoder eller en liten opprulling som avslutning. I tillegg til dette viser både nr. 1 og 8 den eiendommelige løkkeformede stevkonstruksjonen som er vel kjent i Østfoldmaterialet og som der bare forekommer i forbindelse med den rike stils skipsfigurer. Nr. 4 med sitt markerte spring i skroget og den riktignok noe defekte løkkeformede forstevnen, hører sannsynligvis også hjemme i den rike stils gruppe. På nr. 13 ser vi et skiveformet symbol mellom mannskapsstrekene, og på nr. 15 og 16 forskjellige typer av menneskeskikkelser, mens den enkle stils skipsfigurer aldri har annet enn rekker av helt skjematisk mannskapsstreker. Selv om skipsfigurene på Bergheim altså ikke viser stilform B i sin "klassiske" utforming, skulle de trekk vi har nevnt likevel gi grunnlag for å henføre dem til den rike stils fase. Den eiendommelige menneskeskikkelsen nr. 17

gjør det sannsynlig at den datering vi har gitt av skipsfigur-ene gjelder for hele feltet: en fallisk figur med differensiert fremstilling av kropp og lemmer i det vi kunne kalle "dreid perspektiv". Analysen av kropp og lemmer viser at menneskefigurer av denne typen bare tilhører ned rike stils gruppe.

Av skipsfigurene på Mælafeltet (fig.4) har både nr.7 og 23 den svungne S-formede stevntypen som er karakteristisk for stilform B. Den ene stevnen på nr.24 må også regnes med her selv om den ikke har samme typiske form som de to andre. På nr 4 og 7 er skroget totalhugget - igjen ett av den rike tegns kjennetegn. Nr.4 og 19 viser den samme løkkeformede stevnskonstruksjonen vi allerede har registrert på Bergheimfeltet. Mer usædvanlig er nr.22, hvor forstevnen går over i en liten dobbelbelspiral. Også dette formelementet hører med til den rike stils repertoar (Skjeberg s.278). Den hornprydede skikkelsen nr.3 er i og for seg et motiv av stor interesse, men er ikke til noen hjelp når det gjelder dateringen. Både Mælafiguren og tilsvarende skikkelser i det svenske helleristningsmateriale ligger det nær å stille sammen med de kjente bronsehjelmene fra Vikse på Sjælland med sine store oksehornlignende prydelser. Om deres alder kan det imidlertid ikke sies noe nærmere enn at de tilhører yngre bronsealder; parallellene på helleristningsfeltene kan med andre ord tilhøre både den enkle og den rike stils fase. Heller ikke nr.5, med sin overdimensjonerte fallos og sin merkelige halvsirkelformede fure over hodet

gir oss noe sikkert holdepunkt. Derimot viser Østfoldmaterialet at figurkomplekser av samme type som nr.17 - såkalte nettfigurer - bare forekommer sammen med figurer av den rike stil. Alt taler for at Mælafeltet som helhet må tilhøre den rike stils fase.

Helleristningene representerer jo ikke bare et materiale som lar seg underkaste stilistiske vurderinger, men de er også samtidige illustrasjoner til en fjern fortids daglige liv. Her inneholder de tre feltene vi har nevnt enkelte detaljer som det kan være av interesse å se nærmere på.

Jeg har søkt å vise (Skjeberg s.111 flg.sml.fig.37) at det store flertall av helleristningenes skipsfigurer fremstiller båter med et skjellet av grener og vidjer trukket med skinn. Disse fartøyene hadde ikke seil,men ble utelukkende drevet frem med årer uten årefeste,altså padlet.I det kjente helleristnings-skipet ved Brandskog i Uppland er fremstilt 6 mann ombord,antagelig stående på kne, som driver fartøyet frem med paddleårer.Nr.18 på Bergheimfeltet viser et helt skipsmannskap på 8 mann, som holder padleårene frem for seg i de utstrakte armene.På flere av årene kan man tydelig se en liten utvidelse øverst,som markerer det flate bladet.Bergheimskipet er det eneste eksempel på slike fremstillinger i det norske materiale.Det knytter seg derfor betydelig skipshistorisk interesse til det.

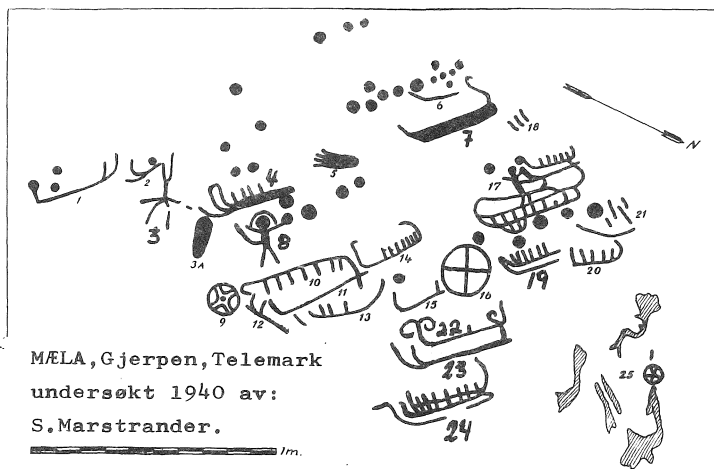

Fig.4

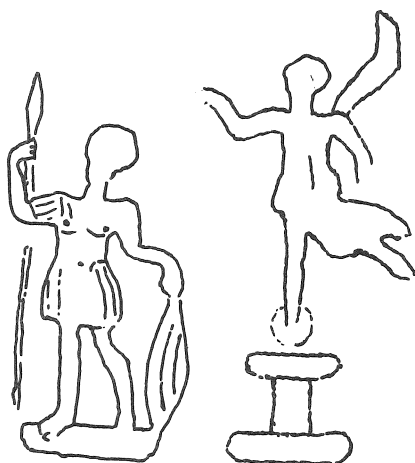

Det er også en annen skipsteknisk detalj på Bergheimfeltet som fortjener nærmere omtale. Ved skipsfigurene nr. 1, 4, og 16 er det fremstilt et rundaktig eller ovalt objekt, som i hvert fall i to tilfelle er utstyrt med en rundgående fure (nr. 1 og 4). Det kan vel ikke være tvil om at disse figurene må gjengi primitive steinankere. En sjelden gang er det funnet slik ankerstein med omgående fure for ankertauet. På nr. 1 er ankeret trukket opp i akterstevnen, mens de to andre fartøyene ser ut til å ligge for anker. Vi har jo allerede nevnt at storparten av de mange kretstegnene på Fossumfeltet uten tvil må oppfattes som fremstillinger av merkelige hjulkonstruksjoner fra bronsealderen som det en sjelden gang er funnet eksemplere på. Det samme gjelder den særegne hjulformen med 4 transversale eker som nr. 1 på Fossumfeltet viser. En nøyaktig parallell til dette tegnet finnes på at av ristningsfeltene i Skjeberg, og forbielde må være en gammel mellomeuropeisk hjultype som i nyere tid har vært i bruk i Sveits (Skjeberg Fig. 70, nr. 3-4).

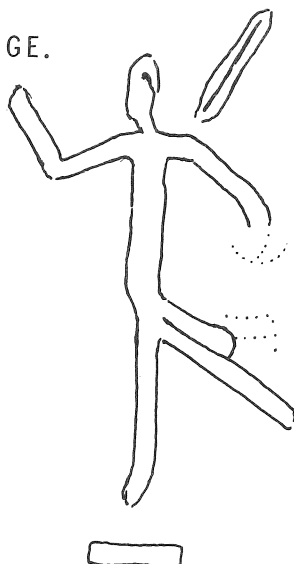
Endelig kan det være værd å nevne nettfiguren nr. 17 på Møla - feltet. Jeg har søkt å vise at disse figurene, som praktisk talt alltid er kombinert med skipsfigurer, delvis også med menneske - figurer (som her), kan tolkes som gjengivelser av en bestemt type åkerkomplekser i bronsealderens jordbruk. Figurkompleksene med sin kombinasjon av åkre og skip skulle da fremstille fruktbarhetsmagiske båt-opptog over markene for å sikre gode årringer. Jeg skal ikke her gå nærmere inn på tolkningen, men bare understreke betydningen av at vi finner dette motivet på en av Gjerpenristningene. Nettlignende mønstre med tilknytning til en eller flere skipsfigurer er kjent på flere felter i Østfold og Båhuslen, og noen spredte eksemplere er også kommet for dagen på ristningsfelter i Trøndelag og Gøtalend. Ellers er de ukjente. Forekomsten i Gjerpen blir derfor et viktig indisium for den nære sammenheng mellom ristningene på vestsiden av fjorden og Østfold-gruppen.

Sverre Marstrander

VICTORIA-SVERD I NORGE.

Fra Østlandet, Jevnaker(?),
3. århundre.

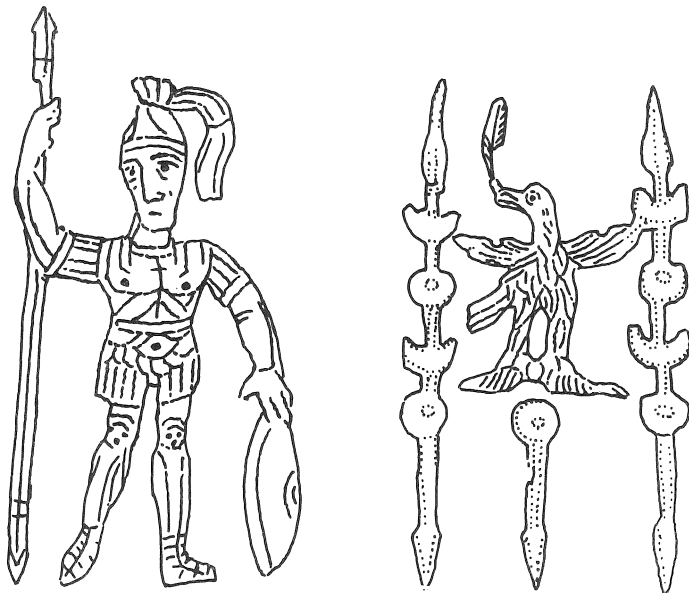
Rør, Veldre, Ringsaker,
Hedemark, 3. århundre.

En "oppdagelse" blir ofte fulgt av en eller flere lignende. Det synes å være et slikt sammentreff når vi nesten samtidig, og tilsynelatende tilfeldig, finner 2 sverd med inkrusterte figurer i Universitetets Oldsaksamlings forøvrig velkjente romertidsmateriale.

Den første - og best bevarte - figuraldekor ble funnet ifjor under røntgenfotografering av en gladius, innkommet i 1869 fra Katedralskolens gamle "Samling af Nordiske Oldsager". (C. 4746).

Sverdet ble undersøkt som et ledd i førstekonservator Anna Rosenqvists omfattende registrering av vårt museums våpen (særlig sverd og spyd), som viser spor av å være utført i en høytstående teknikk. Fru Rosenqvist vil legge frem sine resultater i Museets Årbok.

Vår annen Victoria er på langt nær så velbevart, den ble funnet ivår da et sverd fra romertidsutstillingen ble tatt ned for fotografering. Dette sverdet, av den smale tveeggete typen som nærmest er en spinkel spatha med keltiske aner, hører til et ufullstendig opplyst gravfunn fra Rør, Veldre, Ringsaker, Hedemark. (C. 20171 a - c.). Det beskrives slik: (Ab. 1902, s. 348) "... b. Tveegget jernsværd, sammenrullet i flere omganger. Odpartiet mangler, tangen næsten 20 cm.

Marsfigur og ørn. Fremstilt på hver side av klingen, like under hjaltet. Sverdet funnet i South Shields, N. England i vollen fra et romersk fort, bygget mellom 197e.kr. og 205e.kr.

lang. Klingen, som er 4.3 cm. bred, har øverst et fabrikkstempel av usedvanlig form ...".

Det ble funnet sammen med et sverd av samme type, sammenbøyet i siksakfolder, og en defekt spydspiss nærmest som Rygh 205. Sakene opplyses å være funnet samlet på markoverflaten, sammen med brente ben, i SV-delen av en gravhaug hvor det før var gjort et funn fra vikingtiden. C. 20171 a - c. fremkom under utpløyning av haugresten.

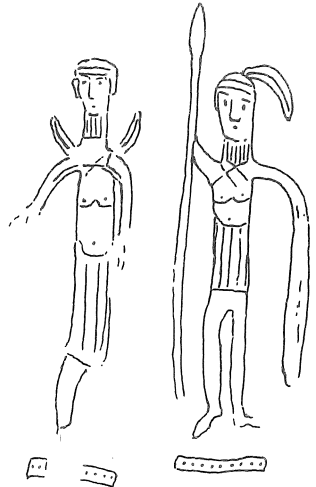
"Fabrikkstemplet" viste seg, i skarpt lys, å være en Victoria. Riktignok bare "skjelettet" av figuren, men de dype furene som stod igjen i jernet fortalte om en innlagt figur som var forsvunnet. Svake spor etter et gult metall omkring furene var også synlige, og er siden blitt frempreparert.

Fru Rosenqvist har nå påvist at metallet i figuren hadde smeltet (på likbålet) og flytt nedover klingens ene side, hvor det ligger i en klump.

Uten et skjerpet blikk nettopp for Victoria-figurer kunne furene lett oppfattes som et stempel, de sitter dessuten på innsiden av den sterkt sammenbøyde klingens, 5 cm. under

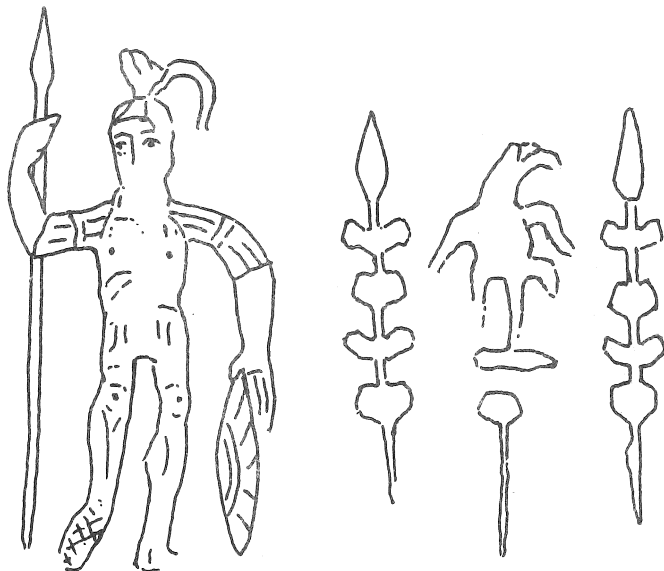
hjalpet. Sverdet har vært ca. 85 cm langt. Det er tidligere behandlet av Grieg (S. Grieg, Hadeland 1926), som henfører hele Rør-funnet til gruppe IV b, (3. årh. e. Kr.). Hougen nevner sverdet under omtalen av importvarene på Hedmark, og mener at "stemplet" ikke ligner de romerske, men snarere stammer fra en germansk våpensmie. (B. Hougen, Østnorsk romertid 1929). Figuren er imidlertid en Victoria av samme hovedtype som Katedralskolesverdets (fra Jevnaker), selv om vi er avskåret fra å sammenligne detaljer. Det er den halvt svevende, Victoria-typen, bevinget, med flyvende gevanter, høyre ben hvilende på en kuleformet globus, venstre ben svevende, omgitt av gevanter. Den fremrakte høyre hånd har vel holdt en seierskrans. Imidlertid virker Rør-figuren sterkt forenklet, hvis den innlagte figur har fulgt konturen av de bevarte furene. Vi vil dog anta at figuren opprinnelig har hatt en annen kontur, og at den har vært rikere utformet enn sporene synes å vise.

- Vi vil nå trekke inn vår tredje Victoria, som sitter på den velkjente gladius fra Stabufunnet på Toten, hvor vi også har spydspissen med runer. Dette gravfunnet er senest utførlig behandlet av Herteig (A. Herteig, Toten 1952), som nevner at Stabufunnet (-funnene) har vært drøftet livlig i det siste halvsekel, og vi kan tilføye, fremdeles gir

Victoria og ørn på sverd fra Rzeszyca, Dluga, Tarnobrzeg, Polen. (Tegn. etter foto)

Victoria og Mars, på sverd fra gravfunn datert til 3. årh. Podlódow, district de Tomaszów Lubelski.

Mars og ørn
på sverd
funnet i
Hromówka,
Stary,
Konstantynow
(USR/R)

stoff til nye ideer. Vi finner all grunn til å ta opp dette sverdet nå, hvor det blir liggende i en liten "serie" av 3 Victoria-sverd, alle fra Opplandene. Også Stabu-sverdet tilhører et sammenblandet og dårlig opplyst våpengravfunn, som vanligvis grupperes omkring hvert sitt hovedstykke - Victoria-sverdet og runespydet - og deles i komplekser av antatte sammenhørende våpenformer. (H. Shetelig Arkeologiske tidsbestemmelser 1914 fig. 2 - 14, Herteig Toten l.c. fig 6 og fig. 7 a -b). Herteig hevder videre at sverdet "skjærer ut" fra den funngruppen det er plassert i, og han har delvis rett i det. Ikonografisk sett skiller Stabu-figuren seg ut i forhold til de andre sverd-figurene, som står hinannen nær. Stabu-sverdet viser en stående Victoria, på et antydte postament, en face mot høyre, bevinget og med seirens clupeus (eller clupeus virtutis?) i den løftete høyre hånd. Venstre hånd holder oppe et lett drapert gevant. Palmegreinen over figurens høyre skulder antyder at det snarest er seiersgudinnen med sitt skjold vi har her, men det er ikke godt å avgjøre. Figuren som helhet betraktet synes å gå tilbake på en prototype som antas utformet i løpet av augustéisk tid.

Victoria-fremstillingen gjennomgikk i de to første hundreår e. Kr. en utvikling som ga den et stadig mer

Mars og
Victoria
på sverd
funnet i
Lauriacum,
Østerrike,
i sivil-
byen
utenfor
legions-
leieren.
(Tegn etter
Foto)

komplisert allegorisk/symbolsk innhold. Etter hvert ble den nøye knyttet til keiserkulten. Ved imperiets grenser, i militærkretser, finner vi mange varianter av Victoria, ofte sammen med Mars, eller med legionsørene. Vi kjenner disse fremstillingene fra statuetter, relieffer fra helligdommer og gravmonumenter, fra mynter og metallarbeider. Victoria og Mars finner vi også sammen på vårt Jevnaker-sverd.

Figurene på våre 3 sverd synes alle å være standardiserte produkter. De er teknisk sett dyktig utført, og sverdene de pryder er førsteklasses våpen. Dette bestyrker ideen om et gallo-romersk verksted. Figurenes begrensede motivkrets får oss til å tro at de kanskje primært hadde en annen funksjon enn den rent dekorative, kanskje kan de oppfattes som rangstegn, muligens offiser-sverd. Sammenstillingen av Mars, Victoria og ørnene kan vel symbolisere krigere eller hærstyrker, i sin alminnelighet. Men denne sammenstillingen nettopp på sverdene får oss til å tenke på en spesiell gruppe offiserer, ørnebærere, (eller andre merkebærere). - En aquilifer sto jo jo høyt i rang, nærmest etter en centurio, og en signifer var også en ansett mann. Gravmonumenter over disse menn viser dem i full rustning, i en utforming som er helt av samme skjema som den stående Mars-figur vi har på sverdene. Vi kan bare sløyfe vingene og bytte ut lansen i Mars' hånd med merkebærerens signum. Vi antyder den muligheten at sverdenes Mars-figur, og Victoria fig. kanskje har hatt en slik symbolsk virkning. Bokstavene "SF" på Stabu-figuren har Herteig gitt en interessant tolkning av; fabrikanntavnet "S(ilvanus) F(ecit)."

Av flere grunner forekommer denne tolkning lite sannsynlig. Vi måtte anta at dette sverdet var adskillig eldre enn de andre. Eldre er det vel også, både etter sverdets typiske gladius-form og etter

Victoriafiguren å dømme, men vel ikke så mye eldre som Herteig synes å mene. Først å fremst er ikke bokstavene stemplet, men innlagt i samme metall og samme teknikk som figuren, og plassert slik på postamentet at det hele synes å høre sammen. "n" "innskrift" som f.eks. angir figurens innhold eller betydning eller navn. Vi kunne tenke oss "S(alus) F(ortuna) som en mulighet. Hvis figuren også skulle symbolisere en merkebærer, eieren av sverdet, kunne vi kanskje lese "S(igni) F(er)".

Disse sverdene representerer da kanskje de fineste trofeer en germansk kriger kunne hjemføre. Erobringen av standarter, og først og fremst legionsørene hørte til de største krigsbedrifter. Merkebærerens våpen stod vel også høyt i kurs. Vanlig handelsvare var de neppe. Det samme kan vi vel også si om sverdene med Romersk eller provinsialromerske verkstedstempler.

Kanskje har disse innlagte figurene vært etterlignet og brukt som praktvåpen i germanske smier. Hadde vi noen direkte kontakt med germanske krigere på kontinentet eller romerske hærstyrker ved imperiets grenser?

Dette gamle spørsmål synes nå å reise seg igjen. Vi vil spørre om Sheteligs, Hougens, - og andres teorier om "nordiske kontingenter i de germanske anfall mot romerrikets grenser" er så usannsynlige som det ofte hevdes. Helt utenfor utviklingen kan vi ikke ha ligget her i Norden, eller i Norge.

Noen massive innvandrings- eller utvandringsteorier synes ikke vårt materiale å gi noe grunnlag for. Men det forekommer oss en nærliggende tanke at flokker av våpenføre menn fra Norden har søkt seg nedover på kontinentet, kanskje helt til imperiets grenser, for å tilkjempe seg gods og gull. Hvorfor ikke anta at krigere/bønder/handelsmenn fra Opplandene selv har erobret bronsekaret fra Farmen, Vang, Hedemark? Dette karet er vel vårt mest berømte stykke "røvet" gods og har en dedikasjonsinnskrift som forteller at det tilhørte en helligdom på provinsialromersk område. - Selv om alle disse sakene var røvet "sekundært", i kamp med f.eks. krigere i Jylland eller lengere sør på kontinentet, synes de å gi det samme bilde: Vi ser da disse folkene på ferde nedover langs de kjente handelsrutene, som leietropper, "lanseknekter", i germansk eller romersk tjeneste. Fra tid til annen, i tiden omkring 200 e.kr. vender noen tilbake til sine hjembygder, kan hende Mjøsa eller Randsfjorden og blir haug-satt der med sitt fremmede gods.

Elizabeth Wiese Rygge.

"ATTER DET SKILTE
FØYER SEG SAMMEN..."

Disse ordene falt det naturlig å minnes da det tidligere i år lyktes Oldsaksamlingen å erverve en brakteat og fingerring av gull som etter alt å dømme hører med til det kjente skattefunnet fra øvre Tøien, Løken s. Høland pgd, Akershus. De fleste av sakene kom for dagen i 1851, andre deler av funnet kom inn de følgende år i flere porsjoner, og endelig ble noen av gullsakene innlemmet i arkeologen Anders Lorange's private samling av oldsaker. Da denne samling ble overlatt Universitetets Oldsaksamling i 1890, fulgte også 4 brakteater fra Tøienfunnet med. Man hadde imidlertid kjennskap til at Lorange hadde eid ennå en femte brakteat. Den hadde han forært sin kone som brukte brakteaten som halsmykke. Senere gikk den i arv i familien inntil arvingene i boet etter den siste eier, fru Emma Lorange Vibe-Müller gikk med på å overlate brakteaten og fingerringen til Oldsaksamlingen.

Brakteaten (se tegn.), vekt 16 gram, tilhører D-typen. Ornamentfeltet er delt i et ytre ringformet belte, 1 cm. bredt, og en indre sirkelflate, diameter 2,2 cm. Begge feltet er fylt med en meget oppløst dyreornamentikk av samme preg som to av de andre brakteatene i funnet, C 7470 og en av de 4 brakteatene under C 15735 (innkom i 1890). Den er i utmerket stand uten skader av noen art.

Flettet fingerring av gull, vekt 4 gram, er antagelig identisk med den ringen som Lorange selv opplyser å ha kjøpt av finneren på Tøien for 6 spesiedaler, og som hadde nr. 71 i hans katalog. Den fantes imidlertid ikke i samlingen da den ble kjøpt av Universitetet.

Tøienfunnet består etter den siste tilvekst altså av 19 brakteater med 4 forskjellige preg, 4 perler, 2 flatovale spiraler og 1 fingerring. Funnets samlede vekt inklusive brakteaten og fingerringen er 249 gram. For første gang på nesten 120 år er nå alle kjente deler av funnet kommet i Oldsaksamlingens varetekt.

Polkon k Kirjaku ot Grigorija...

Helsing til Kirjak frå Grigorij.
Son Dykkar, Onfim, gjer store fram-
steg i skrivekunsten. Han skriv greitt
og lett alfabetramsene. Han kan etter
føredøme og diktat skriva setningar.
Men han har lett for å drøyma seg
bort med å teikna på den kostbare
skrivenevra.

Eit slikt brev eller ein slik rapport k u n n e ha vore
skreve i Novgorod mellom 1224 og 1238, til herr Kirjak, frå
skrivelæraren til Onfim. Kirjak og Onfim er verkelege nok -
det er funne eit neverbrev som Kirjak har skreve, og 10 tekst-
er og 5 teikningar på neverflak frå Onfims hand. Etter dei
stratigrafiske tilhøva å døme, kan Kirjak mykje vel ha vore
far til Onfim. Men namnet på skrivelæraren er laga av om-
syn til onerskrifta, - son resten av brevet.

Kirjak var družinnik, det vil seia hirdmann, og budde i
ein stor bygard på hjørnet mot "Storgata" - ulica Velikaja og
Kuzmodemjanskaja ulica. Der er alle breva etter han og Onfim
funne. Kirjaks stand framgår av brevet, som han skreiv medan
han var på reise e.l., til ein av mennene sine, som var att
i Novgorod. Her bed han denne Vyšenja om at i tilfelle fyrst-
en kjem, skal han senda vâpna til Kirjak.

Nevertekstene med Onfims handskrift er av ein annan karak-
ter- dei er "øvingsark" i skrivning På 2 dagar vart det
sumaren 1956 funne 17 neverark, deriblant Onfims. Alle arka
låg på eit omlag 10m² stort område, og det er mykje truleg
at denne haugen vart kasta samstundes, ein gong mellom 1224
og 1238. Vi må tru at det er kladdeark, sidan Onfim kunne
tillate seg å teikna på dei. Det var heller ikkje alltid
tillaga skrivenever, men meir eller mindre tilfeldige never-
flak.

På 6 av neverarka har Onfim skrivt heile eller delar av det
kyrilliske alfabetet- azbukaen, og alfabetramsar. Alfabet-
ramsene var stavingsøvingar: ba - va - ga til šča, så be -
ve - ge til šče, bi - vi - gi til šči osv. Kvar bokstav

hadde sitt namn - az - buki - vedi - glagol' osv., slik at ramsene skulle lesast buki -az - ba, vedi - az - va, glagol'-az - ga osv. Heilttil litt innpå vårt hundreår byrja russiske skuleborn opplæringa i skrivning og lesing på denne måten. Onfim lærde kunsten ved stendig oppatt-taking av alfabetet og alfabetramsene, heilt til dei satt, og han kunne gå vidare med å setja saman bokstavane til ord og setningar.

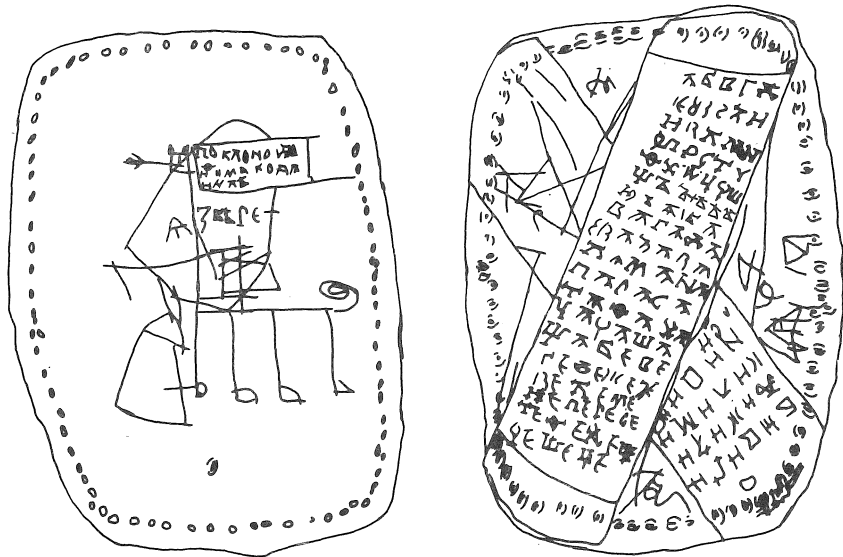
Onfim skriv på bjørkenevra med ein "pisalo" - ein spiss av metall, tre eller bein. Bakre enden var gjerne utskoren, t.d. i eit dyrehovud, og pisaloen kunne vere oppbevare i eit lær-futteral. Det vart heldigvis svært sjeldan brukt blekk i Novgorod, for blekket vert borte. Nevra vart kokt i vatn for at ho skulle verta elastisk, så ho ikkje brast. Dei ripa orda på innsida, som var mjukast.

Elles må vi tru at Onfim også kladda på vokaltavler. Det er funne fleire treplater med ei forsenking til voksen på den eine sida.

Den fyrste fullstendige setninga Onfim har lært å skriva, har sikkert vore "Herre, hjelp tenaren din Onfim". Det har Onfim ripa inn på eit newerark, saman med to menneskefigurar. Den same setninga finns ofte ripa inn på kyrkjeveggene, ved sidan av alfabetet og andre bokstavar. Det var sikkert litt tidtrøyte under gudstenesta, og eit høve til å syne kunnskapane sine.

Undervisninga var mykje prega av Kyrkja og religiøs opplæring, som det viser seg i skriveøvingane til Onfim. Også ein annan stad har han streva seg gjennom ei lang setning som viser det. I fyrste omgang verka det som ei usamanhenganda rekkje ord som skulle etterlikna kyrkjelege hymnetekster eller ei bøn. Det er truleg at Onfim hadde lært utanåt enkelte bønner, som han sidan har freista å skrive ned, eller så er dette ein av dei fyrste diktatane han skreiv etter alfabetramsene. Undervisninga føregjekk mykje på grunnlag av psalteriet og tidebønene.

Som læraren nemnde, har Onfim hatt ein hang til å drøyma seg bort. Ein gong hadde han fått botnstykket av ei uttent never-øskje, og her har han riktig utfalda evnene sine. Botnstykket var forsterka med to breide neverremser på kryss av kvarandre, og på desse har Onfim skriva alfabetet og ramsene ba - šča, -be - šče, bi - si, meir var det ikkje rom til. Det er ikke meir enn venteleg at Onfim, som etter alt å døme har vore ein 6-7år,

vart lei av ramsene sine - han kunne jo alt skriva litt! På den andre sida av botnstykket har han i ei firkanta ramme skreve "Poklon ot Onfima ko Danile" - Helsing frå Onfim til Danil. Dette er innleiingsformelen til eit brev, og Onfim har sikkert lese og høyrte han mange gonger. Kanskje var Danil klassekameraten til Onfim? Det er funne eit neverark med alfabetet i ei anna handskrift, så han var ikkje åleine. Ved sidan av helsinga på øskjebotnen har Onfim teikna eit villdyr, med spisse øyro, tunga ut av munnen (eller er det ei pil?) og opprulla hale: For at ingen skal vera i tvil om kva det er, har han skreve på "Eg er eit villdyr".

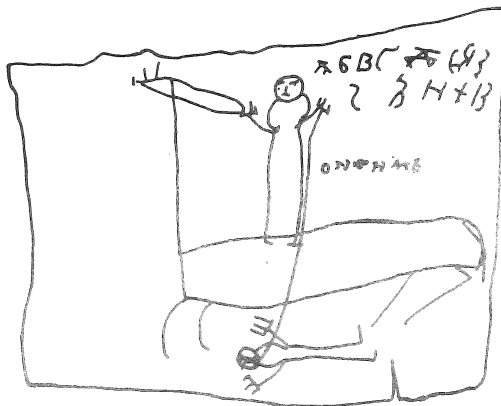
På eit anna neverark har han verkeleg drøymt seg bort. Han har skreve alfabetet frå a til k, men så har adelsmannen vakna i han. Han har teikna ein riddar som stikk ein fallen fiende med spjutet, og ved sidan av riddaren har han skreve "Onfim". Onfim kan godt ha fått oppfylt draumane sine - i 1240 sto slaget på isen på Nevaen, der Aleksandr Nevskij vann den store sigeren over svenskene.

Ein stad har Onfim tydelegvis skreve av dei fyrste orda i eit forretningsbrev om gjeldsinndrivning. I eit ord - dolozzive - har handa hans av gamal vane skreve til ein overflødig bokstav z, - i alfabetet fylgde z etter Ъ! Onfim har sikkert ikkje ein gong merka feilen. Ved sidan av dei høgtidelege orda har han teikna to menneskefigurar.

Det er og bevart 5 neverflak med berre teikningar: hest med to ryttrarar, slagscene, krigarar i hjelm, og elles ryttrarar og menneskefigurar. Vignetten er ein spøkelsesfigur som Onfim ofte har teikna.

Vi veit ikkje om Onfim samtifiğ lærte å rekna, men det ser iallfall ikkje ut til at han hadde lært å skriva datoar på den tida vi vart kjende med han. Tala skilde seg ikkje frå bokstavane (a=1, b=2, v=3, g=4 osv.), og einstad har Onfim røbla nokre bokstavar som kan tyde på at han har freista å skriva datoen. Men det har han ikkje fått til, og har fortsett med å skriva heile alfabetet fra a til ja. Særleg stiv i rekning har iallfall ikke Onfim vore, ser det ut til. Menneskefigurane hans er utstyrte med eit varierende tal fingrar - frå 3 til 8. Eller kanskje ikkje vesle Onfim var naturalist som kunstnar.

Dette er alt vi veit om Onfim. Hans vidare skjebne er ukjend. Det kan berre nemnast eitt: midt på 1200-tallet var hjørnegarden mot Storgata og Kuzmodemjanskaja-gata ombygd, og det budde handverkarar der. Den adelege eigaren må m.a.o. ha flytta frå garden, og denne eigaren kan kanskje ha vore Onfim.

Onfim og venene hans. Over dei eit mislykka forsøk på skriva dato, og så remsa ba-na-ga- osv.

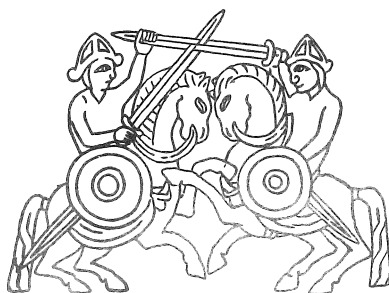
Det er funne godt over 400 nevertekster i Novgorod, av dei er over 100 heile, og resten i brotstykke. Det er og funne ei neverbok frå 1200-talet. Tekstene skriv seg frå lag som kan daterast til 11. - 15. hundreåret; frå 11. hundreåret er det berre 7 stykker. Det er funne to pisaloar frå eit lag som daterast til 953-972, så alt da har novgorodarane skreve brev på bjørkenever. Også i andre russiske byar er det funne neverbrev frå mellomalderen (t.d. Smolensk.).

I Russland har never vore brukt til å skriva på heilt ned til midten av 1800-talet. Eit av dei eldste vitnemåla, utanom dei to nemnde pisaloane frå Novgorod, finn vi hos den arabiske forfattaren Ibn an Nedim. Han skreiv i 987 at han hadde høyrte at russarane "skar" brev på kvitt tre. Men også andre folk har brukt skrivenerver - baltarar (i Tallin er det eit neverbrev frå 1570, skreve på tysk), svenskane (1400 - 1700 - talet), og den Gyldne Horde ved Volga (eitt brev frå 1300 - talet).

Alle dei neverdokument og neverbøker som var kjende før det fyrste neverbrevet frå Novgorod kom i 1951, var skrevne med blekk. Det har difor vore vanskeleg, ofte umogleg å lesa dei. Men Novgorod-tekstene var altså ripa inn, berre eitt - neverbrev nr. 13 ! - var skreve med blekk. Dei innripa bokstavane står heilt tydelege på nevra. Alle breva er skrevne på russisk, unnateke eitt på karelsk, og både språket og alfabetet er nære moderne russisk. Arkeologane kan såleis berre rulla nevra ut og direkte lesa det budskapet som står ripa inn.

VIKING

Som medlem av Norsk Arkeologisk Selskap
får De tidsskriftet VIKING
tilsendt gratis hvert år.

STUDENTSAMSKIPNADEN I OSLO

er studentenes velferdsorganisasjon
ved Universitetet og høyskolene i Oslo.
Studentsamskipnadens virksomhet omfatter blant annet:

Spisesteder	Utbyggingsavdeling
Universitetsbokhandlene	Studentbyen på Sogn
Universitetsforlaget	Boligformidling
Varehus	Studentenes Reisebyrå
Daginstitutioner for barn	Helsetjenesten v/ Universitetet i Oslo

UNIVERSITETSENTRET, BLINDERN, OSLO 3
TELEFON: 46 66 60 TELEGRAMADR.: «STUDENT»

NICOLAY

Utgiver: Studentforening for Nordisk Arkeologi
Universitetets Oldsaksamling
Fredriksgt.2 Oslo 1
Telf. 203830 Postgiro: 205025
Bankgiro: 7023-30-39879,
Den Norske Creditbank.

Redaksjon:

Erik Schia -redaktør
Egil Mikkelsen -kasserer
Einar Østmoe -medarbeider
Lise Eriksen -medarbeider

Styre:

Ola Melbye -formann
Vilhelm Lange -viseformann
Marit Ljøstad -kasserer

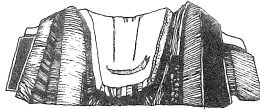
UTKOMMER TO GANGER ÅRLIG, ABONNEMENT n.kr. 4.-

HELLERISTNINGER I
GJERPEN, TELEMARK
AV: S. MARSTRANDER

VICTORIA SVERD
I NORGE. AV:
ELIZABETH WIESE
RYGGE.

ATTER DET SKILTE
FØYER SEG SAMMEN
AV: S. MARSTRANDER.

NEVERBREV FRA
NOVGOROD. AV:
ANNE STALSBERG
ALSVIK.

12000 Istiden opphører,
nedsmeltingen begynner.

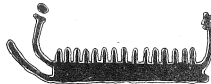
8000 De eldste steinalder-
boplasser i Norge

ELDRE STENALDER

2500 Første spor av åkerbruk.

YNGRE STENALDER

1500 De første bronser.

BRONSEALDER

500 Gryende jernalder.

KELTERTID

0

ELDRE JERNALDER

ROMERTID

400

FOLKEVANDRINGSTID

600

MEROVINGERTID

800

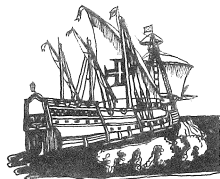
YNGRE JERNALDER

VIKINGTID

1030 Olav den helliges fall
på Stiklestad.

MIDDELALDER

1500 Reformasjonen

NYERE TID